

רביבים נוסדה ע"י ייקים

מאת עדין קוה

תודה מיוחדת לנתן סלע (אלונים) בן ה-90 שהאיר את עיני בפרטים כפי שנשמרו בזיכרונו המופלא.

תודה לעובדי הארכיון ברביבים על הסיוע הרב בהכנת החומר לחוברת זו.

תוכן העניינים

עמוד 3	1. הקדמה
עמוד 4	2. הרקע: יהדות גרמניה ותנועת "הבונים"
עמוד 5	3. נוער א' בגבעת ברנר
עמוד 9	4. רביבים במושבה ראשון לציון
עמוד 10	4-א. שם הקבוצה, חיי התרבות
עמוד 12	4-ב. החיים הציבוריים
עמוד 13	4-ג. מקורות הפרנסה
עמוד 15	4-ד. ציון שנה לרביבים
עמוד 17	5. הפילוג: מעבר קבוצת חברים לקיבוץ אלונים
עמוד 20	6. העונש לעוזבים
עמוד 23	7. אפילוג: התאריך שנשכח
עמוד 24	8. הפיוס בין חברי רביבים לבין העוזבים
עמוד 25	9. סיכום
עמוד 27	10. נוער א' – מרץ 2009
עמוד 28	11. ביבליוגרפיה

הצילומים במאמר מארכיון רביבים.

רביבים נוסדה ע"י ייקים

מוקדש ל-21 הראשונים

קיבוץ רביבים נוסד על ידי עולים מגרמניה, עובדה היסטורית שאיננה ידועה לוותיקי רביבים, איננה מוזכרת בספרות המחקר וגם לא באתר האינטרנט שמוקדש למורשת של עולי גרמניה. גילוי מקרי.

1. הקדמה

קבוצת רביבים נוסדה בשנת 1938. 70 שנה מאוחר יותר – בשנת 2008 – הגיעה לידי רשימה שמית של שמות חברי רביבים בשנת 1940.¹ ברשימה מופיעים שמות של 97 חברים. הרשימה מפרטת את גיל החבר, מצבו המשפחתי והארץ ממנה עלה. שמתו לב ש-59 מהם עלו מגרמניה. מכאן מתחיל התחקיר שלי והגילויים שבאו בעקבותיו.

הרשימה המוזכרת לא היתה מצויה בארכיון רביבים.² לא בגלל שנת ייסודו המאוחרת אלא מהסיבה הפשוטה שעשר(!) השנים בהן שהו חברי רביבים בראשון לציון, ממתנינים להחלטת המוסדות המיישבים, נמחקו מהזיכרון הקולקטיבי של הקיבוץ. לא היה זה מקרה, אלא סוג של עונש על התנהגות לא נורמטיבית, שיתואר בהמשך.

היות שראשוני רביבים עלו כולם מגרמניה אפתח בסיפור הרקע לעלייתם. אמשיך בסיפור הכשרתם לקראת חיי קיבוץ בגבעת ברנר וברעננה. אתאר את קשיי החיים במושבה ראשון לציון. אתעכב בעיקר על הפילוג שעבר הקיבוץ על רקע חלום העלייה על הקרקע והגשמתו בנגב בשנת 1943 ואסיים בפיוס ההיסטורי בשנת 1993.

2. הרקע: יהדות גרמניה ותנועת הבונים

¹ רפאל שפר, חבר רביבים מאז 1960, ביקר בארכיון הציוני לרגל מחקר שהוא עורך והרשימה התגלגלה לידי באורח אקראי. שפר מסר אותה לארכיון רביבים והיא הועברה אלי כמי שאוסף רשימות של חברי רביבים.

² ארכיון רביבים הוקם בשנת 1971 על-ידי לילי עמית, שעובדת בו עד היום. תחילת הארכיון - בשני חדרים שהוקצו לו בבית ילדים ישן – היתה ארון פח לא גדול ובו חומר לא ממוין, בעיקר עלוני קיבוץ בתפוזרת, מתקופות שונות. העלון – שהוא ספר ההיסטוריה של הקיבוץ – נשמר על ידי ספרנית ביה"ס המקומי פאולה דה-מלאך. בשנת 1966, עם כניסתו של החתום מטה לתפקיד עורך העלון, הוחל באיסוף מסודר וכריכה של היומנים הישנים. אלה הועברו לארכיון, שהוקם כאמור מספר שנים מאוחר יותר.

בגרמניה של בין שתי מלחמות העולם קמו תנועות נוער רבות שהיהודים הצטרפו אליהן. בשנת 1933, לאחר עליית הנאצים לשלטון, בני הנוער היהודים הרגישו לא רצויים ואף סולקו מתנועות הנוער הגרמניות והקימו תנועות נוער יהודיות. בשנה זו נוסדה תנועת "הבונים" עם מיזוג "קדימה" ו"ברית עולים". מגרמניה התפשטה תנועת הבונים לארצות רבות. "הבונים" השתייכה לתנועת "החלוץ". רחה פרייר (עובדת סוציאלית במקצועה) הגתה את הרעיון, בעקבות פיטורי נערים ממקומות עבודתם. פרייר הגתה רעיון נועז: להוציא קבוצות של נערים למסגרת חינוכית בארץ-ישראל על מנת לחנכם להתיישבות. מפעלה זה קיבל את השם "עליית הנוער". הראשונים שהצליחו להתארגן לקליטת הנערים היו הקיבוצים ואחריהם מוסדות כמו אהבה, כפר ילדים (ליד עפולה) ובן-שמן. תנאי הסף לקליטת חברת נוער היו הקצאת שיכון, העמדת צוות חינוכי וסימון מקומות עבודה. לא במקרה היה קיבוץ עין חרוד הראשון שקיבל חברת נוער, שכן בו התקיימו כל התנאים הדרושים. חברת הנוער הראשונה הגיעה לעין חרוד בפברואר 1934 ובראשה עמד חנוך ריינהולץ-רינות (לימים מנכ"ל עליית הנוער במשרד החינוך).

יואב גלבר* בספרו "מולדת חדשה"³, מונה את הפעילים העיקריים בקידום הרעיון של פרייר: חיים ארלוזורוב פעל לשכנע את ההורים בגרמניה להאמין בתוכנית. בגרמניה עבדו גם הנס בייט (לימים מנהל עליית הנוער) וגיורא יוספטל, מנהל המשרד הציוני בברלין (לימים חבר קיבוץ גלעד ושר השיכון). חיים ויצמן עסק בלונדון בפעילות המדינית מול ממשלת בריטניה. הנרייטה סאלד עבדה מול ארגונים יהודיים בבריטניה ובארה"ב שגייסו את המימון ופעלה להשגת האישורים מממשלת המנדט בארץ.

ממשלת המנדט (מדובר על התקופה שלפני "הספר הלבן") אישרה את עליית הנערים, מעבר למכסות שנקבעו לעליית עובדים. לכן גם לא נדרשו להם סרטיפיקטים (רשיונות עלייה). דרישתה היתה שלא יכללו בתוכנית נערים מתחת לגיל 15 או מעל גיל 17 וכמו כן, שיוצגו מראש אמצעי המימון לתוכנית והמקומות אליהם יישלחו הנערים.

בתחילת התוכנית נשלחו הנערים לחוות הכשרה בגרמניה, בהן נבדקה התאמתם. מדובר היה בקבוצה נבחרת שנקבעו לה קריטריונים קפדניים: מצב בריאותי, התאמה לחיים בחברה, כושר גופני לעבודה פיזית. באותה תקופה העלייה מגרמניה עדיין היתה חוקית ואפילו נערכו מסיבות פרידה לעולים לארץ ישראל. (חוקי נירנברג נכנסו לתוקפם בנובמבר 1935).

משגברה האנטישמיות חלק מהילדים החליטו בעצמם על העלייה ארצה. **נתן סלע*** (הינדנבורג, שלזיה עילית) בן ה-14 הודיע להוריו על הפסקת לימודיו והחלטתו לעלות ארצה ואלה לא גילו התנגדות, כי היו ציונים ולמעשה גם הם תכננו לעלות לארץ. בשנה שבין הפסקת לימודיו לבין הגיל המותר לעלייה הכשיר עצמו לחיי קיבוץ על ידי לימוד מקצוע הרצענות. כמו כן השתתף יחד עם כל הקבוצה בהכנה לחיי כפר (למדו לחלוב, לדוגמא) במשך שישה שבועות במשק של היהודי גיטוינקל, ליד ברלין. אגב, מקצוע הרצענות סייע לו בארץ כי עבד בסנדלריה ברביבים ומאוחר יותר באלונים אליה עבר במלחמת השחרור (משהועם זוהרו של המקצוע החליף סלע את מקצועו והיה 30 שנה גזבר ארגון הקניות האזורי). למקום העבודה קראו סנדלריה אבל הכינו בה גם את הרתמות לאורווה ומזרנים לחברים.

³ **כוכבית** ליד שם מודגש מסמנת על מקור ביבליוגרפי בחלק האחרון של המאמר.

זאב לקויר* בספרו "דור האקסודוס", חוקר בהרחבה מה קרה לצעירים ילידי 1914-1928. מייסדי רביבים (כמו גם לקויר עצמו) היו ילידי 1919-1920. לקויר כותב ששנת 1935 היתה שנת השיא של עליית צעירים, בדגש על נוער, ושיא העלייה מגרמניה היה בשנת 1939. לדבריו, למרות שרק כמחצית מהנוער היה מאורגן בתנועות הנוער, היתה השפעתן דומיננטית. עד פרוץ המרד הערבי בשנת 1936 איפשרה ממשלת המנדט עלייה של אנשי המעמד הבינוני (שעלו עם רכושם) והנפיקה סרטיפיקטים תמורת 1,000 (!) לירות שטרלינג למבוגר. הצעירים שהצטרפו ל"עליית הנוער" היו בני המעמד הבינוני, שלהוריהם לא היו האמצעים לשלם עבור העלייה. אין ספק שעליית הנוער היתה אחת הדרמות הגדולות בתולדות הציונות וזו נישאה על גבי נערים בני 15-16 בלבד. לימים הקימו בוגריה ישובים רבים בארץ.

3. נוער א' בגבעת ברנר

ביום 4/3/1935 הגיעו 60 בני נוער לקיבוץ גבעת ברנר. הנערים הפליגו באונייה "גליליאו", שיצאה מנמל טריאסט שבאיטליה והיתה אמורה להורידם בנמל יפו אבל בגלל קשיי מזג אוויר הגיעה בסופו של דבר לחיפה. בחוברת בעריכת **אריה רובנס*** שהוצאה לציון יובל לעליית "הנערים" ארצה, מסופר שהעולים ראו סמליות בכך ש"הגליליאו" לא הורשתה להוריד נוסעים ב"נמל עולי הרגל העתיק – יפו" אלא בנמל שנחנך כשנה וחצי קודם לכן. הנערים, בני 15-16, היו ברובם בוגרי תנועות "הבונים" שנקבצו מערים שונות בגרמניה. חברת הנוער קיבלה את השם "נוער א'" כיוון שהיתה ראשונה בגבעת ברנר ובין הראשונות שהגיעו לארץ.

בספטמבר 1934 החלו הדיונים בגבעת ברנר על קבלת חברת הנוער והוקדשו להן שלוש אסיפות. בגבעת ברנר, שעלתה על הקרקע רק שש שנים קודם לכן, היתה התלבטות וחילוקי דעות האם הישוב מסוגל להתמודד עם המשימה של קליטה ומציאת מקומות עבודה לבני הנוער⁴. בגבעת ברנר, שהיה הקיבוץ הגדול בתנועת הקיבוץ המאוחד, היו 200 חברים בלבד, והיה קושי למצוא מקומות עבודה ל-60 הנערים שהיו אמורים לעבוד כל יום בשעות אחה"צ. קושי אחר היו התנאים הסניטריים שהקיבוץ נדרש להציג בפני המוסדות, שכן מדובר בעידן שלפני בניית בתי שימוש סניטריים. בעברית פשוטה: אלה היו בורות שכוסו בסיד.

אף על פי שבגבעת ברנר היו חברים שעלו מגרמניה שנים ספורות קודם לכן, חלקם מדריכים של הצעירים בהם דובר, ההחלטה לא התקבלה בקלות. בשנים מהאסיפות השתתף יצחק טבנקין אבל נראה שאת עיקר המהלך וההשפעה על ההחלטה החיובית הוביל אנצו סרני, שהיה שליח בגרמניה ובאותה עת מזכיר גבעת ברנר. סרני חתום גם על מכתב ההסכמה שיצא אל הנרייטה סאלד, מנהלת עליית הנוער בארץ.

יום הגעתה של חברת הנוער היה יום חג בגבעת ברנר⁵. החברים התאספו בחצר המקושטת בדגלים וקבלו את פני הנערים יחד עם ילדי הקיבוץ הבוגרים שהיו צעירים יותר מן העולים. שיא החגיגה היה במסיבה שנערכה בערב בחדר האוכל. לכבוד האירוע הוצגה תערוכה בנושא חברת הנוער. על

⁴ **גבעת ברנר**, למרות התלבטויות אלה, קלטה חברת נוער נוספת בספטמבר 1938, גם היא מגרמניה. וכעבור חצי שנה נקלטה חברה שלישית, הפעם מאיטליה בה היה גם חברנו יואל דה-אנג'לס, לימים חתן פרס ישראל לחקר המדבר יואל דה-מלאך. במרוצת השנים עברו את גבעת ברנר 18 חברות נוער!

⁵ החומר על חיי **חברת הנוער** נלקח ברובו מהחוברת שהוצגה לכבוד התכנסות בוגריה במלאת 50 שנה (1985) לעלייתם ארצה. כינוס זה כמו גם הפגישה במלאת 30 שנה לעלייתם (בשנת 1965) התקיים בגבעת ברנר. התכנסות אחרונה היתה בקיבוץ נוה איתן בשנת 1995 במלאת 60 שנה לעלייתם ארצה.

חשיבות האירוע ניתן ללמוד מרשימה חלקית של המברכים: בראשם דוד בן-גוריון, ועוד ברכו יוסף שפרינצק, אנצו סרני, יונה קוסוי (לימים כסה) מזכיר מועצת פועלי רחובות, יוסף בנקובר נציג הקיבוץ המאוחד, נציג הכפר הערבי השכן זרנוגה וסיני אוקו⁶. אקנח בברכתו של משה שרתוק (שרת) כלשונה: "הוד מעלתו הנציב העליון ביקשני להמציא לכם את סל העוגות והמתיקות השלוח בזה – שי לילדי הקיבוץ ולנוער הגרמני שמגיע היום". הנערים לא הבינו את הנאומים כי הם נישאו בעברית... בצד הברכות נערכה תוכנית אמנותית: פרקי נגינה וקריאה כמקובל באותם ימים. הערב נחתם במדורה וריקודים עד אור הבוקר. תימוכין נוספים לחשיבות האירוע מצאתי בידיעה **הראשית** של עיתון "דבר" שלמחרת בואה של חברת הנוער. להלן הצילום:

עתון פועלי ארץ ישראל

תוספת ערב

התקיימו יום חמישי, כי בארץ כי תרצית, ד במים 1936.

„באו נערים ונערות פליטי שינאה
לחיות ולעבוד בתוכנו“

קבלת-הפנים בגבעת ברנר לנוער מגרמניה

קיבוץ גבעת ברנר הקצה צוות שיטפל בנוער ועל פי **ארכיון גבעת ברנר*** זה היה הרכבו: מורים: גאולה שרתוק, שלמה רגולר, קלמנוביץ, דוד רודנר, סיני אוקו. סדרן עבודה של החברה היה אריה חצור (מאירהוף). מחסנאית: אלזה הרמן. מטפלות: רות אוקו ומרגוט אלטמן.

רמת העברית של הצעירים לא היתה אחידה, אבל רובם הגיעו ללא יכולת דיבור שוטפת. לשיפור השפה קבעו 'יום עברית' בשבוע ו'מי שלא הצליח לדבר שתק באותו יום' (כך בחוברת היובל). ויכוח נוקב התפתח בדבר העברת חוג לאומנות על ידי חבר גבעת ברנר שדרש להעבירו בגרמנית והקיבוץ התנגד. בשנה הראשונה הצעירים הציבו במועדון שלהם עץ אשוח וציינו את חג המולד כמנהג היהודים המתבוללים בגרמניה. בתגובה כתב יוסף אחאי (מחנך בביה"ס) מאמר מסתייג-מגנה ביומן גבעת ברנר שכותרתו היתה "הנוער האמיגרנטי". על מנת לקרנם להווי הארץ-ישראלי הצטרפו לתנועת הנוער העובד גם בני המשק, שכאמור היו צעירים יותר.

⁶ סיני(זיגפריד) אוקו בעל תואר דוקטור מאוניברסיטה גרמנית ומוסמך לרבנות הכין את הקבוצה בגרמניה במשך שישה שבועות, עלה איתה ארצה והיה בצוות החינוכי. אוקו, שהיה מוסמך לרבנות, הנהיג הדלקת נרות בליל שבת וסממנים דתיים נוספים שלא היו מקובלים וגרמו לעימות חריף עם חברי גבעת ברנר עד שבתום 3 חודשים עזב את ההדרכה ואת הקיבוץ. דוד רודנר (בעצמו בן לרב...) החליף את אוקו. לימים היה אוקו פרופסור ידוע לחינוך באוניברסיטה.

במהלך שהותם בגבעת ברנר התגייסו העולים החדשים להגנה. הנערים בני ה-16 עברו קורס על רובים ואחריו טקס השבעה מרשים ב"פרדס מרוחק מעיני סקרנים". אירוע שונה אך לא פחות מרשים היה כש"גוייסו" כקהל לחזרה הגראלית של הקונצרט הראשון של התזמורת הפילהרמונית. טוסקניני המנצח ביקש שהאולם יהיה מלא בזמן החזרה... מסגרת עליית הנוער נמשכה שנתיים. הקיבוץ המאוחד החליט להוסיף עליה שנה שלישית אך לא מצא לה מימון מהמוסדות, כך שלמעשה בתום שנתיים חברת הנוער נאלצה לחפש לה מקום הכשרה חדש. נקודת ציון זו הולידה לא מעט משברים וגם גרמה לעזיבות והתפצלויות. החברה נאלצה לעזוב את גבעת ברנר ועברה להכשרה במחנה "החוגים"⁷ ברעננה. חלק מהנערים עזבו בשלב זה. אלה שהגיעו לרעננה עבדו בסביבה הקרובה ואף ביישור חולות בדרום תל-אביב. **נתן סלע*** מספר שעבד כעגלון בהובלת חומרים לבתי אריזה של תפוזים.

גן הירק בראשון לציון

ברעננה התרכזה קבוצה שהכינה את עצמה להתיישבות במעוז חיים⁸. הקמת מעוז היתה בשיטת "חומה ומגדל" ונוער א' השתתף וסייע ביום העלייה. בתום שלוש שנים לעלייתה סיימה חברת הנוער את מסלול הכשרתה לקראת הקמת "מפעל עצמאי", בשפת התקופה.

ואלה שמות 21 חברי נוער א' שיסדו את רביבים בראשון לציון - 13/3/1938

בנות		
1	הֶלֶר	מלכה
2	וידרָה	אורנה
3	זלצֶבֶרֶג	אסתר

בנים		
1	אָרְנֵרִיךְ	צבי
2	בֶּס	שלמה
3	גרינבוים	יהודה

⁷ **החוגים** הוא שמה הראשון של תנועת "המחנות העולים".

⁸ **מעוז חיים**. בצירוף מקרים היסטורי אציין כי ראשוני רביבים קבלו את הכשרתם במחנה של מעוז ברעננה וכעבור כעשור שתי ההכשרות של "המחנות העולים" שהצטרפו לרביבים, עברו גם הן הכשרה במעוז חיים: מעוז א' בשנת 1947 ומעוז ב' בשנת 1951.

4	יוליוסבורגר	רות
5	פרומן	בתיה

ס"ה 21 מייסדים

4	הנדלר	מאיר
5	הקר	אבי
6	זילברשטין	נתן
7	זלצברג	מישה
8	טוביאס	איזי
9	כהן	עשהאל
10	מושינסקי	גדעון
11	צורבל	משה
12	קוצמינסקי	יצחק
13	קריצמן	אריאל
14	רינדזונסקי	משה
15	רובנס	אריה
16	שלסינסקי	יצחק

משה רינזונסקי ואריה רובנס אינם מופיעים ברשימה שקיבלתי מארכיון גבעת ברנר. בהמשך אסביר מדוע נשמטו.

אנשי מעוז חיים הפצירו בנוער להצטרף לקיבוץ החדש, אבל לאחר ויכוחים החליטו חברי נוער א' להמשיך בדרכם העצמאית⁹. ההמתנה להתיישבות בימים ההם היתה כ"פלוגת עבודה" באחת המושבות, וכך הגיעו לראשון לציון. כיוון שהיו כבר חברי תנועת הנוער העובד ראו בה מעין תנועה מיישבת ולנקודת ההתיישבות שלהם, כאמור בשלב זה רק פלוגה", "קבוצת הנוער העובד בראשון לציון". כך נכתב על נייר המכתבים של הקבוצה, בחותמת הקיבוץ וכמובן בראש היומן.¹⁰

על הרגשתם של הצעירים אפשר ללמוד ממאמרה של **עוזית דגן*** על אמה שעלתה מגרמניה לארץ בשנת 1935 והיא בת 22. המאמר מבוסס על מכתבים של האם להוריה ולחבריה שנשארו בגרמניה, בהם חשפה נושאים אינטימיים שאין להם ביטוי במה שנכתב ופורסם על ידי חניכי נוער א'. הרגש הבולט הוא רגש האשמה על שהשאירו את ההורים בגרמניה וקוצר ידם לעזור להם – אם על ידי הבאתם לארץ ואם על ידי עזרה כספית, תוך יציאה שלהם עצמם לעבודה מחוץ לקיבוץ על מנת

מגורי החברים בראשון לציון

⁹ **אברהם כהן** היה החבר היחיד מבוגרי נוער א' שעזב את הקבוצה והצטרף למייסדי מעוז חיים.
¹⁰ **יומן** - כך נקרא הביטאון של הקבוצה שנקרא בימינו עלון.

להרוויח כסף ולשלוח להורים. אמה של עוזית חששה מהמחלות שלמדה להכיר בארץ (קדחת, טיפוס¹¹) וחלק מחבריה נדבקו בהן. מחלות אלה לא היו ידועות בגרמניה והיו לה ספקות באשר ליכולת הרופאים המקומיים להתמודד איתן. לא בלי קשר לתחלואה, סיפרה במכתביה על החום המעיק והקושי בהתרגלות לאקלים "האזיאטי" למי שנולד במרכז אירופה הקרירה. התיאורים מכמירי לב בגעגועים להורים ולכל המשפחה. מעניין שלמרות כל אלה היא הזדהתה עם עלייתה ארצה עד כדי שינוי שמה מהילדה וְלָךְ לדרורה בת-גלים!

4. רביבים במושבה ראשון לציון

שם הקבוצה

מאיר איילי* בספרו "כרביבים" מתאר את הענקת השם לשוב החדש כחודש לאחר בוא הצעירים לראשון לציון. ברל כצנלסון, בדרכו לחגוג את ליל הסדר בגבעת ברנר, הציע את השם "רביבים"¹² כשם הביטאון שערך י.ח. ברנר בלונדון ובהקשר לחברת הנוער שהתחנכה בגבעת ברנר. הצעירים ששליטתם בעברית היתה מוגבלת לא הבינו על מה מדובר עד שאיילי (בעצמו עולה מאוסטריה שהגיע תחת השם אויגן הירשֶׁלר) תרגם והסביר בגרמנית שהכוונה ל-Riesregen, רסיסי גשם. מעניין שספרו של איילי נושא את שם הישוב, אבל לרביבים מוקדשים שלושה עמודים בלבד.

4-א. חיי התרבות

ניתן להבחין בשני קווים שהנחו את בניית חיי התרבות. הראשון היה היסודיות, שינקה כנראה ממוצאם הגרמני, הם רצו ללמוד את מקורות התרבות בכלל, ואת מקורות החגים בפרט, על בוריים, כדי שירגישו שלמים עם מעשיהם. הם פעלו מתוך הרגשת ראשוניות: הם קובעים מסורת לשוב חדש! הקו השני שהנחה אותם, היה הרצון לחדש מנהגים ולא להיצמד למסורת. ביומן ניתן לקרוא טענות נגד ועדת תרבות שיונקת מהמקורות העתיקים בלבד. גם המסורת, שקנתה לה כבר שביטה בקיבוצים הוותיקים, לא נראתה להם תורה מסיני ושאפתם היתה לגבש יצירה עצמית. ביומן התפרסמה דעה שמשקפת הלך רוח שהם לא יהיו אומרי הן: "עברנו כבר את תקופת הנוער שמבוגרים ומדריכים הרביצו בנו תורה". יוצא מכלל זה היה מאיר איילי, כלפיו היתה יראת כבוד מיוחדת (גם אם לא ציות עיוור), הם ראו בו מורה רוחני ששורשיו נטועים עמוק במסורת ישראל.

השבת. בנושא זה היו פעילים יוצאי הנוער העובד מירושלים¹³. ביומן מתוארת קבלת השבת הייחודית לקבוצה: "מעגל שולחנות, מפות ילבינו ולא יחסרו גם פרחים בכוס. תמו רעש והמולה. נצטופֶּה החבריה. הנה היא תופיע אט, אט תינָשֶׂא! ראשית מפיות מספר ואחרי כן עולה אדירה וצלולה מפי כולם, היא השירה. תרים ראש עיני, תזדקף גוף לאָה ונדמה, כי הנה, הנה זה עתה

¹¹ **טיפוס** היתה מחלת מעיים נפוצה (דומה לסלמונלה של ימינו) בארץ בשנת השלושים. נגרמה בעיקר בגלל זיהום של מקורות המים. המחלה החלה עם כאבי בטן עזים ונדרש זמן לזהות שאכן מדובר במחלת הטיפוס שהיתה בה סכנת מוות ב"תקופה הטרומ אנטביוטית". מגיפה קשה במיוחד פרצה סמוך לעליית רביבים על הקרקע בנגב בשנת 1943. ביום זה היו כ-25 (!) חולים מבין החברים ברביבים, אבל העליה לנגב לא נדחתה. בין החולים היה משה ליבר (על משה בהערה 17).

¹² **רביבים** כשם הישוב בנגב אומץ סופית למעשה רק לאחר מלחמת השחרור (על פי ספרו של יואל דה-מלאך, עמ' 188). עד אז הישוב בנגב נקרא על ידי המוסדות המיישבים תל-צופים. בפי החברים נקרא עסלוג' או רביבים בנגב. רביבים היה שם המחנה בראשון לציון. ועדת השמות של הקרן הקיימת אשרה את השם רביבים, על פי מכתב מתאריך 30/8/1945. ¹³ מאמר בנושא **השבת** (חלקו מצוטט בהמשך) פרסם אהרן כהן. על אהרן בהערה 34.

צרורה בכנפי השירה יורדת השכינה, זה עתה נתקבלה השבת. טובים הם רגעים אלה. מתעלים בהם מהחול, מצטללת הנפש והלב מתטהר, מתטהר, נפתח לחברות, מתלכדת החבריה."

פסח היה החג החשוב ביותר בקבוצה. החברים הזדהו עם ההרגשה של יציאה מעבדות לחרות. הרי רק לפני שנים אחדות הם עצמם יצאו משיעבוד בגרמניה ובליבם דאגה עמוקה להורים ולמשפחות שנשארו שם. לא מיותר לציין, שבאותן שנים לא נחגג עדיין חג העצמאות ובפסח נמזגו גם היבטים לאומיים. ויכוחים רבים ליוו את עיצוב ההגדה. הנושא העיקרי בוויכוחים אלה היה האם להסתפק ביציאת מצרים או לכלול בהגדה שלהם ענייני דיומא, בעיקר בנושא 'יציאת מצרים שלנו' ואולי גם פרקים על המאבק נגד הבריטים ונגד הערבים. היה רצון לעסוק ב"סדר" גם בענייני החברה, כיוון שיום ייסודה של הקבוצה נחגג בסמוך לפסח. כבר בפסח של שנת בואם נכתבה הגדה מקומית בסיוע מאיר איילי. איילי דרש להמעית בנושאים אקטואליים ולהיצמד לנושא "מעבדות לחירות" ולמוטיב האביב.

בשער ההגדה לא צוין שם הקיבוץ, שהרי השם ניתן רק בפסח עצמו. על השער נכתב רק: "הגדה של פסח, הוצאת קבוצת הנוער העובד, ראשון לציון, שנת תרח"ץ" (כמנהג היהודים בגולה נגד עין הרע שבשנת תרצ"ח). החלק הראשון של ההגדה עוסק באביב והוא כולל שיר על שדות מוריקים, שיר על עמל בשדה, וקטעים משיר השירים. החלק השני מוקדש ליציאת מצרים. החלק השלישי אקטואלי: דור אחרון לשעבוד וראשון לגאולה אנחנו! החלק האחרון הודפס במכונת כתיבה וצורף להגדה כמוסף, אולי כדי לשלוח למי שלא הגיע לחג ואולי כפשרה בין דרישות איילי לבין חברים שרצו לעסוק בענייני הקבוצה. חלק זה נקרא "פרשת הקבוצה" והוא נפתח בסיפור עלייתה ארצה "כאשר קם צורר גדול על היהודים בארץ אשכנז, להשמידם ולאבדם, התאספו יהודים מכל הארצות והחליטו להציל את שארית הפליטה וביחוד את הנוער."

ט"ו בשבט הראשון צוין בצורה צנועה ביותר: נטיעת חמישה עצים "מול חדר הקריאה" ולמחרת טיול טבע באזור. נשמע אולי קטן ואף מגוחך, אבל הם הרגישו שאינם יכולים לפסוח על החג. **תשעה באב** הניסיון לציין מועד זה ולצקת בו תוכן חילוני - נכשל. מגילת קריאה שנכתבה במיוחד על ידי מאיר איילי - נגנזה.

ההגדה הראשונה שנכתבה לפני קבלת השם רביבים המו"ל: קבוצת הנוער העובד ראשון לציון.

מעל לכל חיי תרבות בקבוצה החדשה ריחפה שאלת השפה. היטיב לבטא זאת **משה רונן**¹⁴ ברשימה שפרסם ביומן¹⁵ מס' 1 (21/4/1938):

"...חבר שביקרני אמר לי שהדבר הראשון שהרגיש בו בבואו לקבוצה היה השינוי הגדול שחל בשפה השלטת במחנה. נכון הדבר. כל מי שמע את אנשי חברת הנוער ברעננה מרבים בדיבורם הגרמני התפלא מאוד בבואו הנה, בשומעו במחנה בחדר האוכל ואפילו במקלחת – אך ורק עברית. אך עלינו לדעת דבר אחד: חשוב לא רק באיזו שפה מדברים בחיים הציבוריים, הקובע הוא מהי השפה המדוברת בחדרים, בשיחות הפרטיות. ויורשה לי לפקפק אם שיחות אלה מתנהלות בשפת עבר!

"...רק מתי מעט מחברינו קוראים ספרים עבריים. אמנם נכון שבספרייתנו יש רק ספרים מעטים מהספרות העברית אך גם מעטים אלה יספיקו לחברים..." ביומן מס' 10 נמסר כי מתוך 640 ספרים בספרייה – רק 170 הם בעברית.

היומן פורסם בעברית, דבר שלא היה מובן מאליו, והיה כלי ביטוי חשוב, בו הביעו החברים את דעתם בנושאים שעומדים על הפרק, פרסמו מידע חברתי וכלכלי וגם את החלטות המזכירות והאסיפה. לא מעט רשימות של חברים עוסקות באירועים שהתרחשו בגרמניה לאחר עליית היטלר לשלטון בשנת 1933. בני נוער א' עלו בשנת 1935 ובשנת 1938 בני משפחתם ומיטב חבריהם (עדיין) חיו שם. היומנים הראשונים¹⁶ נכתבו בכתב יד ונתלו על לוח המודעות כשבקבוצה היו 30 חברים בלבד. במהלך השנה הראשונה הופיעו 37 יומנים, כלומר בתדירות של יותר מפעם בשבועיים. נעשה מאמץ גדול להדפיס ולשכפל את היומן כך שיוכל להישלח לחברים שמחוץ לראשון לציון. המאמץ צלח משקיבלו אישור להדפיס את היומן במועצת הפועלים. חברים רבים שהו תקופות ממושכות הרחק מרביבים משום שעבדו בגדר הצפון או בסדום. מאוחר יותר התגייסו רבים לכוחות הביטחון: הנוטרים במאורעות, חיילי הבריגדה, הפלמ"חניקים וכו'. בנוסף, כפי שיוסבר בהמשך, לא מעט חברים שהו מחוץ למקום ב"עזרת הורים". היומן היה כלי קשר עיקרי כי כידוע, באותה תקופה קשר טלפוני לא היה קיים והביקורים בקבוצה היו נדירים בגלל בעיות תחבורה וביטחון. הימים היו ימי "המאורעות".

¹⁴ **משה רונן (רינדזונסקי)** ממיסדי רביבים ודמות בולטת בעיצוב הזיכרון הקולקטיבי של הישוב. נולד במוסקבה, 1917. במקור חיתה המשפחה בליטא ממנה עברה למוסקבה, חזרה, והגרה לקמניץ, גרמניה, כשמשנה היה בן שש. משה עלה לארץ עם משפחתו בשנת 1934 והם התיישבו בתל אביב. הוא למד בביה"ס הריאלי בחיפה ממנו סולק בתום שנתים. בגלל פעילותו הפוליטית בתנועת "המחנות העולים". עם חבריו לתנועה יצא להכשרה בגבעת ברנר, בו חיתה חברה אחותו אילה אושרוביץ. חברי ההכשרה המשיכו לרעננה והתכוננו לעלות על הקרקע במעוז חיים. ברעננה משה החליט להצטרף לנוער ג' ויחד איתם להקים את רביבים בשנת 1938. משה היה בן 21, כלומר בין המבוגרים, אינו מציין את הסיבה להחלטתו. בשנת 1941 החל לעבוד בהנהלת החשבונות של רביבים, המשיך באלונים, היה מנהל "ברית פיקוח" ובגיל 80 פרש לגימלאות (על פי החוברת שכתב משה "ציוני דרך").

¹⁵ **היומן הראשון** הופיע שלושה שבועות (!) לאחר הגיעם של הראשונים לראשון לציון. עותק מקורי (בכתב יד) לא נשמר. בשער מצד ימין נכתב "יומן רביבים" (השם ניתן כשלושה שבועות לפני הופעת יומן זה). מצד שמאל נכתב "קבוצת הנוער העובד ראשון לציון" היות שנוער א' התקבל לנוער העובד במהלך שהותם בגבעת ברנר. משה רונן, גם כשלא נשא בתואר עורך היה כותב בדרך קבע על נושאים שונים, חלקם במדור בעל השם "הרהורים" שמבטא היטב את הימים ההם. בדרך כלל חתם משה ר'. שמות עורכי היומן מופיעים רק בשנה הראשונה (יתכן שנוספו בשנים מאוחרות). מאיר איילי סייע בכתיבה בעברית רווטה, בשעה שחלק מחברי הקבוצה עדיין למדו עברית בשיעורי עזר.

¹⁶ **אריה רובנס** היה בין העורכים הראשונים של היומן (מיומן 4). מסיבה לא ברורה הוא אינו מופיע ברשימת בוגרי נוער א' כפי שהועברה אלי על ידי ארכיון גבעת ברנר. אין ספק שהשתייך לנוער א' ועלה איתם לרביבים. על כך העידו בפני (בשנת 2008) נתן סלע מקיבוץ אלונים, אף הוא מהראשונים ומשה זליגמן חבר גבעת ברנר שפרסם חוברת על חברות הנוער ששהו בגבעת ברנר. אריה עבר קורס טייס של הפלמ"ח ברמלה בשנת 1944 ושירת שנים רבות בחיל האוויר. לעריכת היומן היה המשך: הוא ערך את הספר על טייסת הנגב וחוברת על כינוס 50 שנה לעליית נוער א' – בגבעת ברנר. אריה חי כיום עם בנו חנן בגרופית.

4-ב. החיים הציבוריים

מתחילת דרכה של הקבוצה, גם כשמנתה 30 חברים בלבד, התנהלו החיים הציבוריים במסגרת ועדות רבות ומעל כולן שלטה ברמה המזכירות. כמו כל ממסד, היתה המזכירות חשופה לביקורת. כך מתלונן משה רוזן ביומן "למה אין מודיעים אצלנו על ישיבות המזכירות וסדר יומן? למה מודיעים על אסיפה כללית ברגע האחרון?" ודורש להודיע על כינוס אסיפה לפחות יום מראש.

האסיפה היתה המוסד העליון של הקבוצה. כבר בימים הרחוקים ההם סבלו האסיפות מנוכחות דלילה של החברים ואחת הסיבות שמוזכרת ביומן היא עייפות החברים בגלל העבודה הפיזית הקשה (למשל בפרדסים) אליה טרם התרגלו. בפני האסיפה הובאו ערעורים על החלטות המזכירות אבל עניינים אישיים נסגרו בדרך כלל במזכירות ופורסמו ביומן. כך ביומן מס' 19: "בקשר עם דרישתו של חנוך לתת לו עם עזיבתו מיטה ומזרן וחצי לירה א"י – הוחלט לתת לו רק חצי לירה."

אופן קבלת חברים חדשים לא היה מוסדר עד לקבלת חברת הנוער מרמת הכובש. עד אז מי שבא – ברוך הבא... לאחר שהגיעה חברת הנוער מרמת הכובש הוחלט שכל אדם חדש יהיה מועמד במשך חצי שנה. מעניין שעל קבלת חברים חדשים לא התקיימה הצבעה באסיפה. המזכירות קיימה דיון ובסופו פרסמה רשימת שמות ביומן והודיעה שאם לא יוגשו הסתייגויות יהיו החדשים חברים לכל דבר.

נושא שהעסיק מאוד את המזכירות והאסיפות היה "עזרת הורים". כאמור, הצעירים הרגישו צורך לעזור להוריהם שנשארו בגרמניה לפחות באמצעות העברת כסף. לקבוצה לא היה מקור כספי ומדי פעם נאלצה לאשר לחברים חופשה מיוחדת ל"עזרת הורים" בה החבר קיבל פרק זמן לעבוד מחוץ לקבוצה, להרוויח כסף ולשלוח אותו להוריו.

האסיפות השנתיות היו מוסד בפני עצמו. פעם בשנה, בדרך כלל בסתיו, התקיימו דיונים מעמיקים וממושכים על נושאים אידיאולוגיים כמו עבודה עברית או הקשרים עם המפלגה ודיונים ארגוניים כמו דו"ח ממלאי התפקידים, בחירת מוסדות חדשים. האסיפות השנתיות הראשונות התקיימו כבר בתום חצי שנת שהות בראשון לציון, לקראת שנת התקציב החדשה תרצ"ח (באותם ימים שנת המאזן נקבעה על פי הלוח העברי, לפחות באגודות שפרנסתן מחקלאות). בסתיו זה התקיימו – ודווחו בהרחבה ביומן – שמונה אסיפות שנתיות. אחד הנושאים היה הקשר עם התנועה. כשאמרו "תנועה" התכוונו לתנועת הנוער העובד, שאנשי רביבים הרגישו קשורים אליה בכל נימי נפשם: השתתפו בכינוסים שלה, ארחו חברי תנועה צעירים בישובם וגם לקחו על עצמם לארגן סניף של התנועה במושבה. נושא מיוחד שעלה בסתיו תרצ"ח היה ההצעה להצטרף לקיבוץ המאוחד (על כך בהמשך בפרק שנה לרביבים).

המאפיה של רביבים בראשון לציון, מקור פרנסה של הקבוצה

4-ג. מקורות הפרנסה

נוער ג' התמקם באתר שהיה שייך לקבוצת השדה בראשון לציון. המציאות הכלכלית היתה קשה והמשפט החוזר בדיווחים שמתפרסמים ביומנים מדבר על "המצב הכספי שהולך ומחמיר!"... בכל התקופה בראשון לציון הקבוצה סבלה ממחסור באמצעים, שנבע מהצורך להשקיע בהקמת הישוב ובעיקר ממחסור במקומות עבודה. אבטלה היתה בכל היישוב היהודי וכמובן גם בקבוצה הצעירה. שני חברים היו אחראים למצוא "ימי עבודה" בלשכה שחילקה את העבודה לפי מכסות בין דורשיה, בתוכם גם קיבוצים נוספים ששהו בראשון לציון והמתינו לעלייה להתיישבות. מקום עבודה חשוב היה חפירת גומות בפרדסי הסביבה תוך תחרות עם עובדים ערבים מיומנים מהם. עבודה זו נפסקה עם נטישת הפרדסים בתחילת מלחמת העולם השנייה. אבל עניין זה חורג ממסגרת המאמר על השנה הראשונה.

עבודת חוץ: לא עבר חודש מן היום בו הגיעו לראשון לציון והקבוצה נאלצה לשלוח שני חברים לעבודה ב"סולל בונה" שהקימה את גדר הצפון. הגדר הוקמה בשיא המרד הערבי (1936-1939) כדי למנוע הברחת אמצעי לחימה מלבנון. בניית הגדר היתה מעין מבצע לאומי אליו התגייסו מכל הארץ אבל לאנשי רביבים, למרות השליחות, היוותה אילוץ לא נעים בגלל מחסור במקומות עבודה במושבה. תנאי העבודה בגדר היו קשים אבל התמורה היתה גבוהה (יחסית). כך גם במבצע לאומי נוסף: העבודה במפעל האשלג בסדום.

משק עצמי: רשתות החשמל והמים ומבני המשק נקנו בחלקם מארגון השדה שאנשיו חיו במקום לפני שיצאו להקים את קיבוץ שדה נחום. מדוע נקנו בחלקם? כי לא היה די כסף לקנות את כולם. מה בכל זאת קנו? מספר מבנים לשיכון 100 חברים למרות שכאמור היו בשלב זה רק כ-30 חברים. הרפת התחילה עם פרה אחת והחלב נמכר למושבה. המשק כלל גם לול מטילות וגן ירק. הקבוצה הקימה שני מפעלים: מאפייה שמכרה תוצרת למושבה ומסגרייה לייצור מריצות ושריון לרכב, צורך שעלה ב"מאורעות". המכוורת של שדה נחום לא נקנתה (כנראה בגלל מחסור באמצעים) אבל המשיכה לפעול ברביבים ואף הכשירה חברים לעבודה זו. לימים היתה המכוורת הנדונה שהביאו איתם המצטרפים לאלונים ועל כך בהמשך. ההתדיינות מול שדה נחום על ערך הנכסים שהועברו לרביבים נמשכה כל השנה הראשונה. הנכסים הוערכו על ידי "שמאים" מצד רביבים (בדרך כלל חברים מגבעת ברנר) בשווי מופחת מערכם בעיני אנשי שדה נחום.

העוני היה רב. ניתן להמחישו באמצעות רשימה שהתפרסמה ביומן בה מוצע להחליט על הפסקת עישון בקבוצה מסיבות כלכליות. לא ברור מה הוחלט אבל "שנור" מאורחים היה מקובל מאוד...

סיוע חיצוני: כמו כל הישובים החדשים - הקבוצה קבלה סיוע בצורת הלוואות שבצידן התחייבות להחזירן, בעיקר מהמרכז החקלאי. קיבוץ גבעת ברנר - בו התחנכו מייסדי רביבים - ראה לעצמו חובה בהגשת ייעוץ מקצועי, ואף מתנות. כך למשל נתן קיבוץ גבעת ברנר לרביבים במתנה את הפרה הראשונה.

חדר האוכל בראשון לציון היה מבנה מרשים ושימש כמרכז החיים

עזרה רבה, גם כספית קיבלה הקבוצה מהקיבוץ המאוחד, בין היתר בדרך של הקצאת חברים מיישובים ותיקים להדרכה ולמילוי תפקידים שהצעירים לא היו מסוגלים למלא. במקום נשאו ארבעה מדריכים מארגון השדה, בהם הגזבר, וכן מאיר איילי (כבן 26). איילי היה חבר קיבוץ גבת ונשלח לרביבים כדי להיות "מדריך לחיי חברה ותרבות ועוזר בכיבוש העבודה בפרדסים" כהגדרתו, ובהמשך מגלה שהיה גם אחראי על הביטחון ומדריכם של הצעירים בהגנה. איילי לימד ת החברים עברית בחוגי ערב והנחיל להם את מסורת ישראל, בעיקר דרך עיצוב החגים. הוא כתב את ההגדה הראשונה של פסח וניסה - ללא הצלחה - למסד את ציון ט' באב.

מייסדי רביבים ראו בראשון לציון תחנה ארעית בדרכם לעלייה על הקרקע ולהקמת ישוב משלהם. הם הכינו את עצמם להתיישבות על ידי הכשרה מקצועית אישית, לצד הנחת יסודות לענפי משק עתידיים. נושא מרכזי שהעסיק אותם מראשית הדרך היה הצורך לגדול באמצעות קליטה. חשוב היה להם הגיוון החברתי, ולכן הסכימו מיד להצעה לקלוט חברת נוער שהיתה מורכבת מילידי הארץ, כולם חניכי הנוער העובד בירושלים, פרט למשה ליבר¹⁷. בהמשך נערכו דיונים בדבר קליטת עולים מ'הגולה', ביטוי שהשתמשו בו למרות שחלקם עלו ארצה בעצמם רק האירועים באירופה ומפברואר 1939 התחילו לקלוט עולים בקבוצה.

¹⁷ משה ליבר נולד בברלין ב-1919. נמלט לפריז ומשם עלה לארץ ב-1935. הצטרף לחברת נוער בגבת, בה היה שנתיים עד שהתפוררה ושרידיה עברו לרמת הכובש לשנת הכשרה שלישית. היה דמות מרכזית ברביבים ושימש מזכיר ביום העלייה על הקרקע, ביולי 1943. באותו יום נפטר ממחלת הטיפוס והוא בן 24 בלבד. הותיר אחריו אישה ושמה חיה. בתו נולדה לאחר פטירתו (23/11/1943) ונקראה על שמו - מוישה.

שמו הונצח ב"באר משה". המשוררת פניה (מגבת) כתבה על משה דברי הספד: "טוב לצבא ההולכים בדרך, לנושאי המשא הכבד להרגיש את שכמ-הנעורים המצטרף, את קצב הלוח-הנעורים המעורר את המצעד. טוב לראות את זקופי הקומה הצעירים והרכים הממלאים את השורות הנאמנות, בנכונות, בנדיבות הלב המיוחדת של הנעורים, וכשאחד מן הזקופים ביותר, ושופעי הכוחות העולים וגדלים נפקד מתוכנו - נעמוד רגע בדומית אבל. וכפופי ראש, מצניעי הכאב במעמקי הלב, ונמשיך ונצעד כאילו היה עוד איתנו, בינינו. ואין ניב ואין דרך לפורקן האבל הגדול על חמדת חיים שוקקים שקופחה בלא עת". קטע מן ההספד שמופיע בחוברת ליום השלושים. פניה היתה בת 35 בלבד כשכתבה את ההספד, 11 שנים מבוגרת ממשה.

חברת הנוער שנקלטה מספר חודשים לאחר בוא נוער ג' התחנכה ברמת הכובש ועברה בקיבוץ זה את "המאורעות". לפני צאתם לרביבים התקיימה שיחת סיכום בחדר האוכל של רמת הכובש אבל "בגלל מצב הביטחון הוחלט להיפרד מהנוער לא במסיבה אלא בשיחה. אלא שגם שיחה זו נקטעה כי החברים נקראו לצאת לעמדות." (מתוך "ימי רמה"*) קיבוץ רמת הכובש סבל אבידות רבות בתקופת "המאורעות" ואסון גדול כשביום אחד (27/8/1938) נהרגו שמונה חברים ממוקש שהטמינו הערבים. רצח זה ארע כחודש לאחר שחברת הנוער כבר עזבה את רמת הכובש. אברהם גרבוב, שהיה המדריך של חברת הנוער, ספד לשמונה. גם הוא נרצח כעבור מספר חודשים (5/3/1939) כשחניכיו כבר היו ברביבים. הרצח זעזע את הצעירים שהיו מאוד קשורים לגרבוב.

למרות המצב הכספי החמור של הקבוצה והמחסור במקומות עבודה, לא התקיים ויכוח על קליטת הקבוצה מרמת הכובש ארבעה חודשים לאחר בוא הראשונים. הקבוצה מנתה 13 חברים והגיעה בתאריך 15/7/1938. הצורך והרצון לגדול היו בעדיפות עליונה. המייסדים הבינו שאין עתיד ליישוב בן 30 חברים. הם היו מאוד מציאותיים וצפו גם עזיבות ואלו אכן הגיעו. לקראת מלאת שנה לקבוצה נקלטו עשרה בוגרי חברת נוער נוספת, הפעם מקיבוץ גבת.

4-4. ציון שנה לרביבים

ציון יום השנה לייסוד הקבוצה נדחה בחודש – לאמצע אפריל 1939. למרות ההתכוונות מראש לא יצא יומן חגיגי. ביומן פורסמו ברכות של הנרייטה סאלד, יו"ר עליית הנוער ושל קיבוץ גבעת ברנר. המסיבה הוקדשה גם "לכניסתנו לקיבוץ המאוחד". הקבוצה, שהתחילה כזכור עם 21 החברים של נוער אי¹⁸, מנתה עתה 74 חברים. במסיבה הועלה מחזהו של אביגדור המאירי "עשרת הבטלנים" בבימוי איזי רייס (חבר גבעת ברנר).

ברשימה ביומן לציון שנה לקבוצה הזכיר הכותב את האסיפות הסוערות (ברעננה), בהן נדונה השאלה אם להקים ישוב חדש או להצטרף למעוז חיים. בין האירועים המכוננים מוזכר ליל הסדר הראשון "שרשמיו מורגשים בנו עד היום הזה". הכותב סוקר את הקשיים במציאת עבודה, ההכרח לשלוח חברים לעבודות ב"גדר הצפון" ובסדום ומביט בגאווה על ההישגים החשובים: קליטת בוגרי תנועה ארץ ישראלים ותחילת הקמתו של משק עצמי.

הצטרפות לקיבוץ המאוחד עברה ללא מאמרים (ביומן) וללא ויכוחים סוערים בין החברים. ביומנים שסמוכים ליום השנה מדווח על פעילים מרכזיים של הקיבוץ המאוחד שהגיעו לשיחות רקע. הוויכוחים שהיו בתנועה בגרמניה אינם זוכים כלל לאזכור. **שלמה אראל*** בספרו "הייקים" חושף טפח מהוויכוחים המרים שהיו בשעתו בגרמניה בין תנועת "הבונים" לבין שליחי הקיבוץ המאוחד לארץ זו – מראשית שנות השלושים ועד סמוך לפרוץ מלחמת העולם ב-1939. אראל עצמו, שהיה חבר "הבונים" ומאוחר יותר חבר קיבוץ גלעד, מדווח על שתי מחלוקות עיקריות: הראשונה על הצורך בהכשרה מוקדמת לפני העלייה ארצה. תנועת "הבונים" גרסה כי על העולים לקבל הכשרה מקצועית וחברתית לפני הצטרפותם לקיבוץ, בעיקר בגלל מוצאם הבורגני. כלומר, לא הכירו את חיי הכפר ובוודאי שלא היו מיוודדים עם המקצועות בהם יעסקו בארץ. הם התחנכו לחיות חיים אינדיבידואלים. כל אלה דרשו הכנה יסודית, תוך חיי שיתוף במשך מספר חודשים בחוות שהוקמו בגרמניה. הקיבוץ המאוחד שלל גישה זאת ודרש עלייה מיידית. המחלוקת השניה

¹⁸ **מספר החברים** ביומן מס' 2 כתוב שבקבוצה היו 30 חברים פרט למגויסים. הכוונה כנראה לעובדי חוץ שעבדו בגדר הצפון. ביום ההקמה עברו מרעננה לראשון עשרה חברים. כעבור חודשיים – באמצע מאי – מונה משה ר' 30 חברים "שכבר 5 שבועות כולם כאן".

היתה סביב יעדי ההתיישבות של העולים מגרמניה. אנשי "הבונים" – מתוך הבנת הקשיים שצפויים לעולים החדשים – דרשו להקים קיבוצים שלפחות המייסדים ומקבלי ההחלטות יהיו יוצאי גרמניה. היה חשוב להם שהעולים ייקלטו לתוך מנטאליות ואווירה תרבותית דומים והם יחוו יחס של כבוד לתרבות האירופית או הגרמנית. יש להזכיר שהזיקה למסורת ישראל היתה קלושה מאוד בקרב יהודי גרמניה. תנועת "הבונים" התנגדה למדיניות הקיבוץ המאוחד שגרסה יצירת קיבוץ גלויות בכל ישוב, בעיקר כאשר המייסדים היו ממזרח אירופה. לדברי אראל, שנסמך על חוקרים שונים, עזיבות רבות של עולי גרמניה התרחשו בגלל התעקשות של הקיבוץ המאוחד ובשפה המקובלת אז "עמידה על עקרונותינו".

ניתן למצוא הסבר להצטרפות החלקה לתנועת הקיבוץ המאוחד¹⁹, בכך שנוער א' התחנך בגבעת ברנר, שהה בקבוצת החוגים ברעננה (שהקימה את מעוז חיים) וקבוצות ההשלמה בשנה הראשונה היו מורכבות מבוגרי חברות הנוער מרמת הכובש ומגבת – כולם קיבוצים של הקיבוץ המאוחד שבאותן שנים היתה התנועה הקיבוצית הגדולה ביותר. אחד ההבדלים בין הקיבוץ המאוחד ל"חבר הקבוצות", שהיה לכאורה אופציה שניה להצטרפות, היה שהקיבוץ המאוחד דגל בהקמת קיבוצים גדולים (בניגוד לקבוצה האינטימית של "חבר הקבוצות") ובגיוון מקורות הקליטה, ללא הקפדה על חינוך והכנת המצטרפים. גם חברי רביבים חשבו במושגים אלה, אם כי הקליטה "הקלה" גררה אחריה עזיבות רבות והרגשה של "תחנת רכבת" בישוב. היה גם שיקול כלכלי שאמנם אינו מוזכר במפורש ביומנים, אבל סביר ששיחק תפקיד לא מבוטל בהחלטת הקבוצה.

הקיבוץ המאוחד נתן לרביבים הלוואות מקרנות שונות והיה ערב להלוואות שרביבים קיבלה ממוסדות הישוב.

מאז ייסוד רביבים לא נוצרו מתיחויות סביב מנטאליות תרבותית שונה. כך בוגרי חברת הנוער מרמת הכובש (ילידי הארץ, יוצאי הנוער העובד מירושלים) התקבלו בשמחה על ידי עולי גרמניה "הוותיקים". כדאי לציין שבוגרי נוער א' התקבלו לתנועת הנוער העובד עוד בשהותם בגבעת ברנר וראו עצמם חלק מתנועה זו. גם כשחיו בראשון השתתפו בפעילויות התנועה. הבאים מרמת הכובש צורפו מיד כחברים שווי זכויות בוועדות הפעילות והתקבלו באופן אוטומטי לחברות. רק לאחר קליטתה של הקבוצה מרמת הכובש הוחלט שעל כל חבר חדש להיות מועמד במשך חצי שנה. יחד עם זאת, יש לציין כי הקבוצה הבאה שנקלטה בקבוצה, בוגרי חברת הנוער מגבת, כללה עוד עולים מגרמניה. יתכן שלא היו מתחים בענייני המנטאליות המקובלת בישוב משום שרוב החברים היו עולים מגרמניה. בשנת 1940 הם היוו רוב בין חברי הקיבוץ (60 מתוך 100 חברים).

¹⁹ ההגדרה מפי נתן סלע וכן ההסברים בהמשך. בעלוני התקופה מתפרסמות תלונות על כך שהחברים אינם מגלים עניין ולכן אינם משתתפים בדיונים.

הרכב דמוגרפי זה לא איפיין את ישובי הקיבוץ המאוחד. הקיבוץ המאוחד האמין בריכוז יוצאי גלויות שונות באותו ישוב, ומכל מקום שלל הקמת קיבוץ עצמאי ע"י עולי גרמניה. שלמה אראל מתמודד בספרו גם עם הטענה שרבים מהחברים עזבו את הקיבוצים היות שתרבות החיים ותרבות הניהול לא תאמה את ערכיהם. נתן סלע אומר שהסיבות לעזיבת החברים היו הרבה יותר יומיומיות: קשיי החיים בקיבוץ, הפיתוי להסתדר בחוץ, הקושי שבחיי שיתוף וכד'.

צמיחת רביבים בשנה הראשונה

(ממרץ 1938 עד מרץ 1939)

על פי אזכורים ביומני הקבוצה

מרץ 1938 – 10 חברים

יוני 1938 – 30 חברים

אוגוסט 1938 – 65 חברים עם
החברה מרמת הכובש

מרץ 1939 – 70 חברים
אחרי עזיבות וקליטות

5. הפילוג: מעבר קבוצת חברים לאלונים

מקרא: ראשון לציון = המושבה. רביבים = הישוב בראשון לציון. עסלוג' = הישוב בנגב.

במהלך מלחמת השחרור (5/7/1948), מספר ימים לפני תום ההפוגה הראשונה, עברה קבוצה בת 59 נפשות (16 משפחות ובהן 22 ילדים + 5 יחידים) מרביבים לקיבוץ אלונים.²⁰ "הבגידה" שבעזיבה – כפי שכונתה על ידי הנשואים – ו"המעבר" כפי שכונה על ידי העוברים, השאירו צלקת עמוקה ואף סיכנו את המשך קיומו של עסלוג'.

כעבור 40 שנה (1987) התקיימה שיחה בקיבוץ אלונים בה ניסו חברי רביבים לשעבר להסביר את המהלך הדרמטי. השיחה היתה ביוזמת **לילי עמית ושרה כץ*** עובדות הארכיון ברביבים. המהלך – כפי שעולה מדבריהם – לא היה כל כך דרמטי ומכל מקום לווה בשיקול דעת מעמיק ובלבטים שנמשכו שנים.

בשנת 1948 רביבים כבר היתה בת 10 ומספר החברים בה עדיין עמד על 120. לדברי משה רונן, שהגיע לרביבים בשנת 1938, הסיבה העיקרית היתה הכרסום באמונה שבעסלוג' אכן יקום ישוב. כרסום זה החל למעשה בסוף 1946. החברים לא היו משוכנעים שהמוסדות מתכוונים להקים במקום ישוב, והאמינו שיסתפקו בתחנה לתצפיות חקלאיות ואמירה פוליטית מול ממשלת המנדט, מול הערבים ומול ועדות החקירה למיניהן שסיירו אז בארץ. למעשה לא היה גורם שתכנן את נקודת הקבע לישוב, חקר היתכנות של מקורות פרנסה עתידיים ובעיקר מקור מים.

²⁰ **אלונים** נבחרה, כנראה, היות שנוסדה על ידי בוגרי חברת נוער מגרמניה שהתחנכו בעין-חרוד, 1938.

"הפלוגות" האחרות שהתגוררו בראשון לציון יצאו להתיישבות אחרי שנה-שנתיים, ואילו רביבים תפקדה עדיין כפלוגה, למרות שחלפו כבר 10 מאז הקמתה. החברים הוותיקים, שעברו את גיל 30, הקימו משפחות ונולדו ילדים רבים. אי הוודאות היתה הגורם העיקרי בהחלטה לעבור לאלונים. אבל היו סיבות נוספות.²¹

כישלון מפעל המים שתכנן המהנדס דב קובלנוב בעסלוג' הציף את שאלת הפרנסה בנגב הלא ידוע. על העברת מים מהמרכז איש לא חשב עדיין. אגב, חלק מהחברים היו מוטרדים מעניין המים המליחים גם בהיבט הבריאותי של גידול ילדים.

ילדי רביבים הראשונים מטיילים בשדה התירס של הקבוצה בראשון לציון

הוויית הקיום בשני "קמפוסים" מרוחקים הצמיחה עימותים בין החברים. אנשי עסלוג' ראו באנשי רביבים בראשון לציון מעין רזרבה של כח אדם שעומדת לרשות כל קריאה מהנגב כי הם הדבר האמיתי. אנשי רביבים היו אמורים לספק בעלי מקצוע וגם ידיים עובדות, למשל בעת בניית מפעל המים. הם אמנם ירדו לעסלוג', אך הדבר היה כרוך בקשיים, כיוון שהיה מדובר בנסיעה של שבע שעות דרך עזה ובאר-שבע, ערים ערביות שלא תמיד גילו אהדה ליהודים. בבאר-שבע היו לא פעם עיכובים בתחנת המכס ביציאה הדרומית מהעיר ולפחות פעם אחת נשפטו הנוסעים באשמת הברחת דגים שהיו מיועדים למפעל השימורים "פארן" שהוקם בעסלוג'. הבריטים עיכבו לעיתים מעבר ילדים למדבר והיקשו על בעלי המשפחות.

על הרגשת הבדידות בעסלוג' מספרת **רינה רונין**²²

²¹ על האכזבה והיאוש מהשנים העוברות מספר גם **שאול באומן*** ממיסדי בית אשל (אחד משני המצפים שהוקמו יחד עם רביבים ב-1943), שננטש במלחמת השחרור. בתחילת שנות החמישים החברים לא רצו לחזור לבית אשל (ליד באר-שבע) בגלל חוסר הוודאות בכלל ובעיית המים בפרט. חלקם התייאשו מהמתנה ועזבו למקומות שונים בארץ ומחציתם (16 משפחות) הקימו את מושב היוגב בעמק יזרעאל.

²² **רינה רונין** נולדה ב-1921 בגרמניה. עלתה לארץ 1935 והתחנכה במוסד אהבה ליד קרית ביאליק. הגיעה לרביבים בשנת 1940 בשם רינה להמן ונשאה למשה רונין, 1945. חיה באלונים. הקטע מובא מתוך החוברת "ציוני דרך", 1997.

"עם העלייה לעסלוג' נדרשו גם חברות לעבודה שם, במטבח ובחדר האוכל שנבנו בצורה ארעית ביותר. המטבח היה פחון פשוט בו בישלנו על פרימוסים עבור החברים ועבור פועלים שהקימו את הסכר לקליטת מי השטפונות ואת הטירה... שמעתי כבר על הסכנות בנסיעה מרביבים לעסלוג'. היום אני רואה לפני את מרחבי הנגב העצומים שבין עזה לבאר שבע ובמיוחד מבאר שבע דרומה, ללא עץ וללא מבנה כלשהו. בזמן עבודתי במטבח (הפחון) כשחשבת על הטנדר שצריך כבר להגיע, הייתי מציצה דרך חור קטן שהיה בקיר כדי לגלות אם הוא מתקרב. כאשר גיליתי אותו ומסרתי זאת ליתר החברות פרצה צעקת שמחה "הטנדר מגיע!" דרישת שלום מהבית בראשון לציון עם אספקה מחבר ואהוב."

והוסיפה **רחל קציר**: זכור לי במיוחד כשנטענו קזוארינות או אשלים בימי רוח וסופות חול, לא ראינו האחד את השני, הלכנו לאורך חבל שמתחנו וכך הצלחנו לטעת את אשר לקחנו על עצמנו. ההרגשה היתה נהדרת, מרוצים שהצלחנו להתגבר ולגמור את המשימה. חזרנו לבנים לגמרי מאבק ומחול. בכלל את הרגשת הראשוניות בשטח אין לתאר במילים. הרגשה זאת לא חזרה אלי במשך כל חיי... רביבים נשארה עבורי "שנת האושר בחיי". (סופר בכנס הראשונים במצפה. (עלון רביבים 1753, 30/4/1993).

הכשרת שדמה²³ הגיעה לרביבים בשנת 1945. הם לא עבדו ולא חיו כלל ברביבים והרגישו אחריות על עסלוג'. הפרש הגילאים התחיל לתת אותותיו: אנשי שדמה היו צעירים בכשבע שנים ממייסדי רביבים. ההפרש היה משמעותי לא רק מבחינת ניסיון החיים הקיבוצי אלא גם מבחינת ניסיון החיים האישי. חברי "שדמה" היו רווקים צעירים, בוגרי תנועה ישראלים שלכולם היו הורים בארץ. לעומתם חלק מאנשי רביבים היו נשואים ואף הורים לילדים. רובם היו עולים חדשים ללא קרובי משפחה בארץ.

במהלך השנים במושבה היו עזיבות רבות, חלקן מתוך יאוש ואכזבה על כך שלא יצאו להתיישבות, חלקן בגלל גיוס למשמיות לאומיות (גיוס לפלמ"ח, לצבא הבריטי, לעבודה ב"גדר הצפון", או עבודה בסדום²⁴) שהביאו לניתוק הקשר. **משה רונן** מסביר שהשתייך לקבוצה שרצתה לעבור במשותף לקיבוץ אחר. החברה השלימה עם עזיבות של יחידים אבל פיתחה התנגדות חריפה להתארגנות שלהם. התנגדות חריפה הובעה ע"י מזכירות הקיבוץ המאוחד. רונן מספר שהאישור הסופי ניתן להם באמצעות אברהם תרשיש, מזכיר הקיבוץ המאוחד, שהעביר החלטת תמיכה כנגד דעתו של יצחק טבנקין וכנראה ניצל הזדמנות בה טבנקין אחר לשיבה של מזכירות הקיבוץ המאוחד. באחת השיחות תימצת טבנקין את דעתו: "אתם אולי תעזבו אבל הקיבוץ המאוחד לא יעזוב את עסלוג'". כלומר, לפי עמדתו הקיבוץ המאוחד לא יתמוך בהעברתם לקיבוץ אחר ואם יעזבו כנגד דעתו ידאג להעלות גוף התיישבותי חדש לעסלוג'.

דוגמא לקשר הבעייתי בין רביבים לעסלוג' ניתן לראות בתחום התרבות. במלאת שנה לעלייה לעסלוג', התבקש שאת סדר פסח יחגגו החברים במשותף בישוב החדש, אך הדבר לא הסתייע והקבוצה חגגה שני סדרים נפרדים: אחד בראשון לציון והשני בנגב. בעסלוג' ישבו ל"סדר" 25 אנשים בלבד ואילו ברביבים הסבו 90. בהמשך הפסח עברו אנשי עסלוג' חוויה מתקנת, עם ציון שנה לעלייה על הקרקע. לאירוע החגיגי התקבצו 130 חברים ואורחים, מספר מרשים לימים ההם

²⁴ על **הפיצול**. לדוגמא, בשנת 1944 היו בקיבוץ 110 חברים. רבע מהם היו מגויסים לכוחות הביטחון, רבע שהו בעסלוג', ורק מחצית חברי הקיבוץ חיו בראשון לציון.

מלחמת השחרור לא תרמה להרגשת אחדות בין שני חלקי הישוב. בעסלוג' התחוללה מלחמה: התקפה של הצבא המצרי, כיבוש ביר-עסלוג' השכנה, פעילות של הפלמ"ח בישוב ובאזור ותשעה מהחברים שנהרגו. לעומת זאת, ברביבים נורו רק מספר יריות באזור המחנה הבריטי סרפנד עד שהפלמ"ח השתלט עליו. אגב, הקשר בין עסלוג' לרביבים התקיים באמצעות יוני דואר...

סיום ותימצות נושא זה הוא סיפורה של **רחל קציר** על ביקור שערכה במשך כעבור שנים רבות כדי להראות לילדיה את הטירה. בעלה שלמה בנה את הביצורים בפתח המערה אבל היא לא מצאה לכך תיעוד במקום. הבושה שלה מול הילדים רק גדלה כאשר חזרה ושמעה את התגובות על החלטתה מלפני דור: "אתם עזבתם, בגדתם, ברחתם מהמערכה". נתן סלע סיפר על קבוצה מאלונים שנטתה ללינת לילה ברביבים, בקשה שיבוא חבר לספר על המשק, נתקלה בסירוב, העמיסה את ילדיה ונסעה. אין צורך לפרט את הרגשתם...

6. העונש לעוזבים

לאחר מלחמת השחרור הוצב סימן שאלה על המשך קיומו של הישוב בנגב. מספר החללים הגבוה, כישלון מפעל המים של קובלנוב והמבוי הסתום באשר למקור המים לחקלאות, הניסיון שנכשל להקמת תעשיית דגים ובעיקר: הרגשת הבדידות בנגב הרחוק והרגשת הנטישה מצד המוסדות המיישבים העלו סימני שאלה בפני החברים באשר להמשך דרכם. נוסף לקבוצה שעברה לאלונים היו עזיבות גדולות של חברים מרביבים ומעסלוג'. הרגשת המעטים ששרדו תועדה במסמך שזכה לכינוי המכתב למזה"ק (קיצור של מזכירות הקיבוץ המאוחד). המסמך נוסח בערב אחד על ידי שמונה החברים שנשארו בנגב. הוא מדבר בעד עצמו. להלן קטעים:

לכבוד מזכירות הקיבוץ המאוחד, תל-אביב (סוף 1948)
"ברצוננו להביא לידיעתכם סיכום דברים אשר נתקבל פה אחד באסיפת הקבוצה לאחר דיון ממצה וכולל, בשורה של אסיפות..." מספר החברים כאן בנקודה הוא 23 ואין רזרבה לחיזוק. שאר (19) החברים יושבים בראשון לציון. אחרים בחופשות שונות. שמונה חברים נפלו במלחמה. מספרים אלה מוכיחים כי אין ביכולת הקבוצה לפתור את בעיותיה היסודיות, אינה יכולה לשאת באחריות לביטחון הישוב והחברים ואינה יכולה בתור שכזאת לשאת על שכמה את חזון ההתיישבות בנגב!

לאחר הפתיח העובדתי מפורטות במכתב הבעיות הסבוכות בתחומים הבאים: ביטחון, התיישבות, המצב הכלכלי, המצב החברתי ולבסוף המסקנות הקשות. המכתב מציג שתי אפשרויות:

1. על מזכירות הקיבוץ לשלוח גוף גדול ועצמאי – בגיל מתאים ועם ילדים – אליו תצורף קבוצת רביבים. יחד ימשיכו בהגנה ובבנין הישוב.
2. באם תביעה זו לא תתבצע יש לגשת לפירוק מסגרתה הנוכחית של קבוצת רביבים.

בהמשך מפורטים שלבי הפירוק של הישוב בנגב ובראשון-לציון ומוצג אולטימטום, לפיו הביצוע חייב להיות תוך חודש! אם לא – המתיישבים מסירים אחריות מ"המצב שיווצר". בסיפא כתוב כי 15 חברים הביעו את רצונם להישאר במקום ועשרה חברים בקשו לעבור למשק אחר, במאורגן.²⁵

²⁵ הכשרת הפלמ"ח מעוז הגיעה לרביבים בתחילת ינואר 1949. מכאן ניתן ללמוד שהמכתב למזה"ק עשה את פעולתו ובמהירות רבה.

למרות תיאור הקשיים של הישוב אין במכתב אפילו רמז לעובדה שהישוב מחולק בין ראשון לציון לבין עסלוג'. המכתב אף אינו מזכיר את קבוצת החברים שעברה לאלונים. הרגשת הכישלון ובואה של קבוצת צעירים (הכשרת מעוז) שלא היה לה קשר אישי או מחוייבות להיסטוריה בת עשר(!) השנים של הישוב על ענפיו, חבריו וילדיו גרמה למחיקת עשור זה מהזיכרון ההיסטורי של רביבים. חלק ניכר מהרגשות הקשים והאשמה במצב שנוצר הוטלו על העוזבים לאלונים.

יואל דה-מלאך* כותב על העזיבה "בעקבות המשך המלחמה חלחלה בי תקווה שחברינו בראשון לציון ירדו לנגב אך מסתבר שהייתי תמים מדי... חשבתי שהם יהיו מודעים לחובתם..." יואל נוקב בשם של עשרה חברים שבכל זאת הגיעו מראשון לציון לעסלוג'. הוא מנסה להבין את המניעים של המשפחות שנואשו מלהמתין להקמת ישוב (ולא תחנת תצפית כפי שהוגדרה רביבים) אך מותח ביקורת על מזכירות הקיבוץ המאוחד "במקום שהמזכירות תעכב את התהליך הכואב עד לאחר המלחמה, היא תמכה בהחלטתם ושלחה לעזרתנו מספר צעירים מקיבוצים במרכז הארץ".

רביבים חוגגת מדי שנה את יום העלייה על הקרקע (בתאריך שגוי...²⁶) אבל עד היום אין זכר וציון לתאריך העלייה על הקרקע בראשון לציון שהוא "אדר ב' תרצח 13/3/1938. תאריך זה (ועוד על כך בפרק האפילוג, בהמשך) לא הוזכר בחגי המשק. מעולם לא סופר לנוער ולממשיכים על העשור הראשון במושבה ועשר השנים הראשונות זכו לאזכורים מעטים בעלון שמקבע את הזיכרון הקולקטיבי של הישוב. כשרביבים חגגה את יובל ה-50 לעלייה על הקרקע בנגב "לא זכרו" שלמעשה חלפו 60 שנה מהקמת הקיבוץ. האם ניתן למצוא החלטה מפורשת על "עונש ההדחה"? פרט למספור העלונים לא מצאתי לכך כל התייחסות מפורשת.

הספירה מחדש של עלוני הקיבוץ היתה ביטוי נוסף למחיקת התקופה בראשון לציון מהזיכרון הקולקטיבי. מספור העלונים הוא לכאורה נושא שולי אבל יש בו סמליות. כאמור, הוצאת היומנים בצורה סדירה החלה מיד עם הקמת הישוב בראשון לציון ובמשך תשע השנים הראשונות הופיעו 240 עלונים, ובנוסף להם דפי קשר לאירועים מיוחדים. כלומר, יותר מיומן אחת מתקופה זו). ביומן מס' 239 מיום 25/2/1949 הועבר המספר 239 לתוך סוגריים והיומן מוספר כ-1. ביומן זה מדווחת המזכירות על הרחבת שם הקבוצה שתיקרא מעתה קבוצת **החוגים** והנוער העובד.

²⁶ **יום העלייה** על הקרקע שנכתב (לא ברור על ידי מי ומתי) על הצילום בעמוד הבא (ג' תמוז) – שגוי. התאריך שצוין כל השנים על לוח המודעות ברביבים על ידי זכריה רחבי (מהחברים הראשונים) – ה' בתמוז גם הוא שגוי... התאריך הנכון הוא ד' תמוז. בשנת 1957 עדיין נכתב ביומן שיום העלייה על הקרקע הוא ד' בתמוז. הסבר אפשרי למעבר מ-ד' ל-ה' בתמוז: הראשונים הגיעו מאוחר בערב ב-ד' בתמוז ולכן החלו את הספירה מיום ה' תמוז. לילי (הארכיונאית) המשיכה לתלות מודעה על יום העלייה על הקרקע כפי שזכריה התחיל. אישוס נוסף לתאריך הנכון: בחוברת שהוצאה ליום השלושים של משה ליבר כתוב ד' אב תרצ"ח. יום השנה למשה ליבר צוין גם בעלוני השנים הבאות - ד' תמוז.

מעמיסים בראשון לציון ועולים לעסלוג'

בעמוד האחרון מברכת המערכת על חידוש הופעת היומן ומסבירה מדוע לא הופיע תקופה ארוכה: בגלל רצח העורך הוותיק אריה יחיאל. בגלל המלחמה ובגלל "המשבר שעברנו". המערכת אינה מסבירה מדוע שינתה את המספור. החליט מי שהחליט שההיסטוריה מתחילה עם בואו ואכן הכשרת מעוז א'²⁷ ראתה עצמה כמקימה את רביבים מחדש למרות שחיו בקבוצה עדיין חברים ספורים²⁸ שעברו מראשון לציון. הם כנראה לא מחו על ההגדרה המחודשת של ההיסטוריה.

ציוני דרך בתולדות רביבים

7/3/1935 – חברת נוער א' מגיעה לגבעת ברנר

13/3/1938 – ייסוד רביבים ע"י נוער א'

3/4/1938 – ערב פסח. קבלת השם רביבים

15/7/1938 – הצטרפות חברת הנוער מרמת הכובש

פברואר 1939 – הצטרפות חברת הנוער מגבת

7. אפילוג: התאריך שנשכח

בחודש יולי שנת 2008 מלאו 70 שנה להקמת הישוב בראשון לציון. ברביבים יום זה לא נחגג ואף לא צויין, לא בהרמת כוסית שהחיינו, לא באזכור ביומן ואפילו לא במודעה על לוח המודעות.

²⁷ בקבוצה הראשונה של הבאים מהכשרת מעוז היו אמנם רק ששה חברים "בעלי מקצוע" שתפקידם היה להביא את הציוד מראשון ולהתקינו בעסלוג'. שאר החברים הגיעו בסוף פברואר-תחילת מרץ 1949. בסך הכל מנתה ההכשרה 80 (!) חברים. בשנת בואה של הכשרת מעוז חיו ברביבים 11 חברי הכשרת שדמה ועוד כ-12 "בוגרי ראשון". השדמאים היו אדישים לשינוי המספור ו"בוגרי ראשון" כנראה לא מחו. מעניין שבשנת 1956 כשהמספור הישן הוחזר, "לבקשת הוותיקים", חיו ברביבים רק חמישה מ"בוגרי ראשון" (ועוד שמונה שדמאים). מן הסתם, אנשי הכשרת מעוז א', אליהם הצטרפה בינתיים הכשרת מעוז ב' – הרגישו כבר שחוזקם בקיבוץ מאפשר להם נדיבות בקשר לימי ייסוד הקיבוץ. מאז ועד היום המספור כולל את עלוני הראשונים, תרתי משמע.

תאריך זה אינו מהווה חלק מהמורשת של רביבים ולמעשה אינו קיים בתודעה.²⁹ כך חולפת לה התהילה...

בשנים הראשונות, לפחות עד מלחמת השחרור, נהוג היה להקדיש פרק מיוחד בהגדת רביבים לייסוד המשק, שאירע, כזכור, מספר שבועות קודם לחג. נהוג זה נפסק ובלוח החגים של המשק לא יוחד מועד לציון ראשיתה של רביבים. זאת למרות שבשנת 1955, לדוגמא, חיו במשק חמישה חברים שעברו את התקופה בראשון לציון. מספר זה אינו כולל את חברי הכשרת שדמה שאמנם הגיעו בתקופת ראשון לציון (1945) אך מעולם לא חיו שם. רק בשנות השישים, כנראה לאחר חג העשרים בשנת 1963, החלו לחגוג את יום העלייה על הקרקע ומאז הוסב שמו לחג המשק. באורח לא מפתיע, התאריך שנבחר לכך היה ה' בתמוז (ולא י' באדר), הוא יום העלייה על קרקע הנגב. בצד אזכור העבר התווספו לחג המשק במהלך השנים תכנים חדשים כמו טקס חגיגי לכבוד חברים חדשים שהצטרפו בשנה החולפת, ציון הישגים חברתיים או כלכליים.

ייסוד רביבים על ידי צעירים כבני 18, בוגרי חברת נוער מגרמניה לא זכה לאזכור בספרות המחקר על העלייה החמישית היא העלייה מגרמניה. **יואב גלבר** שכתב את הספר המקיף ביותר על העלייה מגרמניה (630 עמודים!) מקדיש לקליטת העולים בקיבוצים 20 עמודים בלבד. רביבים מוזכרת אצל גלבר בהערה אגבית: "בוגריהם של שלוש חברות נוער היו אמורים להתיישב ברביבים" בסקירתו על חברות הנוער 1937-1939. המחבר אינו מפרט על מי מדובר.

שלמה אראל*, שאסף נתונים לספרו "הייקים" במשך כעשר שנים, הקדיש לקליטת עולי גרמניה בקיבוצים 50 עמודים מתוך 250 עמודי ספרו - ואף הביא סטטיסטיקה נרחבת בנושא זה, אך גם הוא כלל לא הזכיר³⁰ את ייסוד רביבים על ידי עולי גרמניה.

מוצאם וייחודם של מייסדי רביבים אינם מוזכרים גם באתר של ארגון עולי מרכז אירופה שמפרסם את רשימת הישובים שנוסדו על ידי עולי גרמניה.

הספר היחיד בו מצאתי ציון קרוב לעובדות הוא לקסיקון שכתב **עמנואל הראובני*** בערך שמוקדש לרביבים (עמ' 860): "קיבוץ רביבים... מייסדיו נוער עולה מגרמניה ובוגרי תנועת הנוער העובד. הקבוצה התארגנה להתיישבות (1938) בראשון לציון".

בארכיון רביבים ובפרסומיה הרשמיים, כולל באתר האינטרנט, כתוב בדרך כלל "נוסדה על ידי בני הארץ ובוגרי חברות נוער של עולים מגרמניה ואיטליה". מאמר זה אמור לעשות צדק עם הראשונים ולפזר הערפל המכוון או המקרי סביב השנה הראשונה של הקיבוץ.

במאמר זה ניסיתי לתאר את הרגשותיהם של האנשים שייסדו את רביבים, מחשבותיהם, התלבטויותיהם, קשייהם, המאבקים שניהלו מול תנועתם והמשברים החברתיים הקשים שעברו. מהדברים האישיים שמצאתי בכתובים הדגשתי את הצדדים הפנימיים והרגשיים שחשפו הצעירים בבואם לארץ החדשה. מפגש זה לא היה קל ואותו השוו עם גרמניה מולדתם ומקום מגורי הוריהם וחבריהם. במאמר הקדשתי פחות למספרים, הישגים כלכליים כמותיים, סטטיסטיקות, מאבקים מול מוסדות המדינה והמושבה ראשון לציון.

קו מאפייין במעשה ההתיישבות החדש היה ההתנגשות בין המעשה החלוצי שעשו ואילו התמסרו כשהם מנותקים מהוריהם אבל בפנימיותם מלווים אותם רגשי אשמה על קוצר ידם לעזור להם בשעתם הקשה ביותר. היטיבה לבטא ולתמצת רגשות אלה מלכה הָלָר בשירה "אוטוביוגרפיה":

²⁹ **ייסוד רביבים:** תאריך מדויק מצאתי בפנקס חבר בתנועת הנוער העובד של ל.פ. שהונפק בתאריך 21/8/1945. בפנקס מזכירים לחניך את 16 ישובי הנוער העובד. הרשימה היא לפי סדר עלייתם ורביבים מופיעה במקום השביעי, וכתוב: 'י אדר ב' תרצ"ח, 13/05/1938. כלומר, שנתיים אחרי העלייה על קרקע הנגב עדיין לא שכחו בתנועה את תאריך הקמת הקבוצה.

³⁰ **שלמה אראל** מביא טבלה של הקיבוצים ש"נוסדו בעזרת גרעינים התיישבותיים ממרכז אירופה" (עמ' 163 ב"ספר הייקים") וביניהם מונה את רביבים. אך דע עקא, אראל מציין את שנת העלייה על הקרקע (1943) ואינו מתייחס לייסוד המשק על ידי בוגרי נוער א' בשנת 1938.

אוטוביוגרפיה

לקבוצת רביבים

טפה מדמי מבעבעת באגם
בלב המדבר
השתטחתי על פני האדמה הבתולה
ועריתי דמעותי לעורקיה
להפרותה.
בעמקי המערה הכנתי ארוחה
לחורשים, עת נפחה אמי
את נשמתה במשרפות השאול.
סלחי לי אמה, הנחמי
המדבר פורח
בזרקות מרנינה
ומצל מגדל השמירה
תהדהד לנצח ועקת אמהות.

8. הפיוס ביובל

במלאת 50 שנה לעליית רביבים על הקרקע התרחש הפיוס בין העוזבים לפני ובמהלך מלחמת השחרור לאלונים ולמקומות אחרים בארץ לבין הנשארים ברביבים. במסגרת אירועי היובל יזם קיבוץ רביבים אירוע מרשים שתחילתו היתה בנגב והמשכו בעיר ראשון לציון. בתאריך 31/3/1993 התקיים בראשון לציון "פסטיבל" בן יומיים בחסות העירייה. ביום הראשון שחזרו צעירי רביבים את ה"מחנה" של הקבוצה. ביום השני יצאו מרביבים לראשון לציון ששה אוטובוסים עמוסי חברים ואורחים. הוותיקים הגיעו לרביבים ערב קודם, התארחו בבתי החברים, סיירו בקיבוץ, בנקודה הישנה, בארכיון, בחדר ההנצחה ובענפי המשק.

אורי אפשטיין, ממייסדי רביבים בראשון לציון, מסכם את המפגש המרגש ביומן קיבוצו אלונים. הוא מספר שהאירוח התחיל אצל השיח' אעודה³¹ – ידיד ותיק של רביבים – בשגב שלום. על כבש מבושל בסגנון בדואי הועלו זכרונות והוחלפו חוויות. לאחר מכן סיירו בפארק גולדה ובאזור רביבים.

אהרן כהן³² מוותיקי רביבים שחי אף הוא באלונים, פרסם מאמר רחב יריעה שמתחיל בסקירת היסטוריה של המשק, קשיי החיים בשני המחנות בעסלוג' וברביבים, הנופלים במלחמת השחרור והנימוקים לעזיבת הקבוצה לאלונים.

עיתון "המקום", המקומון של ראשון לציון מסקר את האירוע בהתרגשות ובכבוד הראוי לוותיקים. יואל דה-מלאך, חבר רביבים שהיה ממארגני האירוע, נשא את הברכה המרכזית כשהוא משווה בין הבילויים ראשוני המושבה לבין ראשוני רביבים. שתי הקבוצות היו מיעוט בעם והלכו לאור חזון הנועז.

9. סיכום

לגמרי במקרה קיבלתי רשימה של חברי רביבים בשנת 1940. בחינה מעמיקה של הרשימה העלתה בפני גילוי: מייסדי רביבים היו 21 בוגרי חברת נוער מגבעת ברנר. עובדה זו הועלמה שלא במתכוון מהזיכרון הקולקטיבי של קיבוץ רביבים במהלך השנים. למעשה, עד היום אין התייחסות למייסדים ולכל העשור של חיי הקיבוץ במושבה ראשון לציון. בספרות הענפה שמתארת את העלייה מגרמניה ואת הקיבוצים שנוסדו בשנת השלושים אין זכר למפעלה הייחודי של קבוצת המייסדים.

מה נותר איפוא מעשור זה לדורות הבאים? הזיכרונות ייתמו עם הדור ההולך ומסתלק מהעולם. התוצר החשוב הוא כמובן הקיבוץ בנגב. ושכונה בשם רביבים במקום בו היה המחנה בראשון לציון. ניסיתי להראות במאמר שהתנהלות רביבים³³ כיום בחיי הציבור שלה ובחיי התרבות, יונקת את מקורותיה מהשנה הראשונה. מאמר זה לא היה בא לעולם לולא התייעוד שמצאתי בעלוני התקופה. כשקראתי את 35 העלונים של השנה הראשונה למדתי להוקיר את העורכים הראשונים ואת מסירותם לתפקידם. הם הצליחו להנחיל לממשיכיהם את חשיבות העלון, תכיפות הופעתו, והמחויבות של הממסד לדווח על מעשיו.

ניסיתי לתאר את הרקע להתגבשות הקבוצה בגרמניה ואת חייה במסגרת עליית הנוער. למעשה רציתי ללכת צעד נוסף אחורנית ולבדוק מאיזה משפחות הגיעו הנערים, מה היה הווי החיים שלהם בתנועת הנוער ולעקוב אחרי פרק ההכשרה בגרמניה. לשם כך היה כנראה צורך לנבור

³¹ **השייח' אעודה** מסכת יחסים ארוכה נרקמה בין השייח' אעודה אבו-מועמר אבן מנסור לבין רביבים. לפני העלייה על הקרקע היה אעודה שומר קרקעות שנשכר על ידי הקק"ל. בהמשך הצטרף אליו כשומר נוסף אריה יחיאלי. משפחתו של אעודה גרה - יחד עם משפחות נוספות של שבט אל עזאזמה - מעבר לוואדי רביבים. במלחמת השחרור עזר לישראל, נשבה על ידי המצרים וברח. משהוכתר לשייח' סייע בנושאים שונים, כמו איתור גנבים וסולחות. בשנת 1993, בה התקיים הטקס, שייח' אעודה חי בשגב שלום.

³² **אהרן כהן** מראשוני רביבים. הצטרף לקבוצה עם חברת הנוער מרמת הכובש בשנת 1938. היה עורך היומן. לימים היה השליח הראשון של רביבים כשיצא להדריך בתנועה בפרס בשנות הארבעים. המאמר המוזכר פורסם באפריל 1993 ביומן רביבים מספר 1742, כשהארן כהן היה ארכיונאי באלונים.

³³ **אפיקים בנגב** הוא שם הישוב שהוצע ע"י חוקר א"י יוסף ברסלבסקי במכתב ששלח לאנשי רביבים בראשון לציון, 21/10/1943. הוא מספר על רשמיו מביקור בעסלוג' במסגרת הכנותיו להוצאת הכרך השני של ספרו "הידעת את הארץ". ברסלבסקי מספר שבביקורו "התעוררה שאלת השם לנקודה... עלה בדעתי להציע בפניכם את השם הפשוט אך הקולע ביותר – אפיקים בנגב." הצעתו לא התקבלה כנראה כדי לא ליצור בלבול עם קיבוץ אפיקים בעמק הירדן שנוסד בשנת 1932.

בארכיונים בגרמניה ולכן ויתרתי על פרק מעניין זה. במאמר תיארתי בפרוטרוט את חיי הקבוצה בשנתה הראשונה. הלבטים, המעשים, המשברים היו מרתקים. הראשונים³⁴ הרגישו שהם עושים היסטוריה ובונים מסורות בתחומי חיים שונים. שנה זאת היתה מיוחדת בארץ ישראל: אבטלה קשה, התנגשויות רבות עם הערבים, עימות עם השלטון הבריטי (שעמד לפרסם את הספר הלבן) ומעל לכל התחזקות השלטון הנאצי והתגברות הרדיפה של היהודים וכל זאת ערב הכרזת המלחמה על ידי גרמניה בספטמבר 1939.

לא אכחד שבמהלך התחקיר נזהרתי שמא ההשתאות הגדולה שלי אל מול גיבורי הסיפור תאפיל על התחקיר האובייקטיבי. אם הצלחתי לתעד נכונה את התקופה הקשה – ואף ההירואית – וחלק מהדמויות שעצבו אותה, ואולי אף להחזירה לזיכרון של רביבים – יהא זה שכרי.

10. נוער א' – מרץ 2009

חלפו עברו 70 שנה מאז בוא הראשונים למושבה ראשון לציון. חלק מהחברים כבר נפטרו, אחרים הגיעו ל-90 שנות חיים. חלקם חיו ונפטרו בקיבוצים ואחרים עברו העירה. הנה מה שהעליתי:

³⁴ **זאב רענן (כושני)** מראשוני רביבים השיב על שאלון שמצאתי בארכיון בדבר העליה על הקרקע. לא נכתב אל מי מופנה השאלון וגם אין עליו תאריך. כושי כותב: שבוע אחרי העליה הראשונה לאדמות עסלוג' (ד' תמוז תש"ג, 1943) נעזב המקום מסיבות טכניות וביום כ"ה בתמוז החלו בהריש השטח ובהקמת הנקודה. עלו 12 חברי הקיבוץ המאוחד רביבים.

מספר	משפחה	פרטי	שם משפחה חדש	כתובת אחרונה	הערות
1	ארנרייש	צבי	ארז	עין חרוד מאוחד	נפטר
2	בס	שלמה		אלונים	נפטר
3	גרינבוים	יהודה		ירושלים	
4	הלר	מלכה	הראל	טבעון	
5	הנדלר	מאיר	אבידור	טבעון	נפטר 2009
6	הקר	אבי	קרן	אלונים	נפטר 2006
7	וידרה	אורנה	גילי	עין חרוד מאוחד	
8	זילברשטין	נתן	סלע	אלונים	
9	זלצברג	מישה		צרעה	נפטר 1999
10	זלצברג	אסתר	מך	ירושלים	נפטרה
11	טוביאס	איזי	יטוב	ראשון לציון	
12	יוליוסבורגר	רות	אפשטין	אלונים	
13	כהן	עשהאל		תל אביב	נפטר
14	מושינסקי	גדעון		כפר מרדכי	
15	פרומן	בתיה	כהן		
16	צורבל	משה	צורבל	רחובות	נפטר 1986
17	קוצמינסקי	יצחק			
18	קריצ'מן	אריאל		רחובות	נפטר
19	רובנס	אריה		גרופית	
20	רינדזונסקי	משה	רוגן	אלונים	נפטר
21	שלסינסקי	יצחק	עשת	טבעון	נפטר

11. ביבליוגרפיה

כוכבית בגוף המאמר מפנה אל המקור

איילי מאיר, 1996. "כרביבים" חינוך יהודי וחקר המקורות. עורך: אברהם שפירא (פצ'י), הוצאת הקיבוץ המאוחד וביה"ס לחינוך של התנועה הקיבוצית באורנים.

איילי מאיר, 1987. ראיון מוקלט שערכה לילי עמית.

איסקוב שמואל, 2008. חבר רביבים הגיע לרביבים בשנת 1941. שיחות שנערכו לצורך מאמר זה.

אראל שלמה, 1986. ה"ייקים" – חמישים שנות עליית דוברי גרמנית. הוצאת ראובן מס.
ארכיון גבעת ברנר, שמבן לאה.
ארכיון עלון רביבים מהשנים 1938-1939 עלונים 1-37.
ארכיון רביבים, תיבת "הכשרות". ותיבות נוספות.
באומן שאול, 2008. בראיון לרפי קאופמן על סיפור חייו. "ייקים סיפורים מהקהילה", אתר ארגון יוצאי מרכז אירופה.
גלבר יואב, 1990. "מולדת חדשה" – עליית יהודי מרכז אירופה וקליטתם 1933-1948. הוצאת יד יצחק בן-צבי ומכון ליאו בק.
דה-מלאך יואל, 2007. "מגבעות טוסקנה למרחבי הנגב" הוצאת אריאל. נערך על ידי אלי שילר על פי חוברת שיאל כתב טרם פטירתו בשנת 2006.
דגן עוזית, 2008. "האמא מפרנקפורט והקיבוץ", מאמר רחב יריעה בעיתון יקינתון 228.
הלר (הראל) מלכה, 2007. "בנוגע לנפש" ספר שירים, הוצאת פרדס. מלכה הגיעה לרביבים עם נוער א', 1938.
הראובני עמנואל, 1999. לקסיקון ארץ-ישראל הוצאת ידיעות אחרונות.
זליגמן חיים, 2001. חברות הנוער בגבעת ברנר 1935-1972. הוצאת ארכיון גבעת ברנר, 2003.
לקויר זאב, 2007. "דור אקסודוס" – סיפורם המופלא של הצעירים היהודים שברחו מהיטלר. פורסם בארה"ב, 2001 ובישראל בהוצאת דביר.
סלע נתן חבר אלונים. הגיע לראשון לציון עם נוער א', 1938. ראיונות טלפוניים במהלך 2008.
עליית הנוער - תולדות הארגון באתר האינטרנט.
עמית לילי וכץ שרה, 1987. "מפגש עם חברי אלונים". ראיונות בעריכת אלכסנדר סנד.
פרחי ננסי, 2007. קיבוץ רביבים – חגיה ומועדיה, עבודת תיזה לתואר מוסמך במדעי הרוח באוניברסיטת בן גוריון. בהנחיית הפרופ' אילן טוראן ופרופ' זאב צחור.
רובנס אריה (עורך), 1985. יובל חברת הנוער גבעת ברנר. איורים יונה מד. במלאת 20 שנה לעלייתם ארצה ערכו כנס ראשון אך זה לא תועד או לא נשמר.
רונן משה, 1997. "ציוני דרך" – רינה ומשה רוני, קיבוץ אלונים. הוצאה פרטית. ערכה: נעמי אדר.
ריבלין גרשון (עורך), 1964. "ימי רמה", הוצאת מערכות.
שמש יעקב, חבר רביבים הגיע עם הכשרת "שדמה", 1945. שיחות שנערכו לצורך המאמר הנוכחי בנובמבר 2008.

המאמר נכתב במהלך שנת 2008 – במלאת 70 שנה לייסוד רביבים בראשון לציון.

הוצא לאור בחודש אפריל 2009.

המאמר מופיע באתר האינטרנט: www.irgun-jeckes.org